Szabolcs Éva

Néptanítói álláshirdetések 1901-ben

Kutatásmódszertani megfontolások

A dualizmuskori néptanítóság életkörülményei, szakmai fejlődése, társadalmi helyzete hangsúlyos területei a közelmúlt neveléstörténeti kutatásainak. (1) Az időszak a népoktatás fejlődésének expanzív szakasza, amit jelez a tanítóság növekvő létszáma is. 1869-ben 17 792 tanítóról olvashatunk (2), az 1900-as népszámlálási adatok szerint 26 251 néptanítót regisztráltak. (3)

Mivel kutatásunk egyik célja az, hogy a néptanítókra vonatkozó, eddig még nem kutatott forrásokat vonjunk be a vizsgálódásba, többek között tanítói álláshirdetéseket elemezve kíséreltünk meg újabb következtetésekre jutni. A Néptanítók Lapja 1901-es évfolyamában megjelent, kb. 1600 álláshirdetéssel dolgoztunk. Csak az először megjelent hirdetéseket vettük számba, bár az is jelzés értékű, ha egy álláshelyet többször kell meghirdetni. E forráscsoport újszerűsége azt is szükségessé tette, hogy kutatásmódszertani szempontból átgondoljuk azt a keretet, amely a hirdetések feldolgozását lehetővé teszi.

Az álláshirdetés a néptanítói pálya jövedelmi viszonyairól, ezáltal áttételesen az életkörülményekről tájékoztat. Ugyancsak informál a népiskolák fenntartói köréről, a férfinő tanítói arányról, a nyelvtudásról, a vallási hovatartozásról, a tanítóság feladatairól. Egy egész évfolyam nagyszámú álláshirdetését összevethetjük a korabeli vonatkozó statisztikai adatokkal, és így a néptanítói pálya állapotáról, a megmutatkozó tendenciákról újabb forrás alapján lehet tájékozódni. Felszínre kerülhetnek olyan összefüggések is, amelyek csak ebből a forrástípusból következnek.

Az álláshirdetések elemzése arra is lehetőséget ad, hogy bepillantsunk a korabeli tanítói pálya mögöttes világába, észrevegyük az egyediségben rejlő történeti érdekességeket, mikrovilágot, az álláshirdetések szövege által közvetített finom jelentésbeli árnyalatokat, a korszak népiskolai világának azokat az apró mozzanatait, amelyek sokat tehetnek hozzá a korabeli tanítóságról kialakult képünkhöz.

Az álláshirdetés mint forrás hallatlanul gazdag információkban, ezek kezeléséhez kódlapot készítettünk, amelyekkel minden lényeges információegységet megpróbáltunk rögzíteni. Mivel a hirdetésekben meglévő visszatérő, szinte kötelezően jelenlévő elemek ellenére sem lehet a hirdetések állandósult formai és tartalmi sajátosságait egyértelműen meghatározni, a hirdetésszövegek nehezen szoríthatók a szisztematikus kategorizálás keretei közé. A kódlap elkészítésével arra törekedtünk, hogy statisztikai elemzésekhez használható adatokat kapjunk, de teret engedtünk olyan szöveges részek rögzítésének is, amelyek ellenálltak a kategorizálásnak. Így az elemzés kétirányú lehet: a nagyszámú adatból nyerhető összefüggések kimutatása, megjelenítése, elemzése mellett a kódolásnak ellenálló szövegelemek felfejtése is fontos része lett a történeti forráselemző munkának.

Az álláshirdetések forrásként való feldolgozásakor tehát több tényezőt tartottunk szem előtt.

Sokaságukban és egyediségükben is forrásértékűeknek tekintjük az álláshirdetéseket. A hirdetésben szereplő konkrét adatok (helységnév, jövedelmekre vonatkozó számadatok, iskolaszéki megbízottak nevei stb.) önmagukban is kiindulópontjai lehetnek a tanítói világ, életforma feltárásának, de a hirdetések összességében megjelenő információk is felmutatnak egy neveléstörténetileg értékes dimenziót ebből a világból.

Ha valamiről nem esik szó a hirdetésben (például nem részletezik a tanító leendő feladatait), az nem jelenti azt, hogy az nem része a feltételeknek. A szűkszavúságnak oka lehet a hirdetési szöveg költségeivel való takarékoskodás, de gondolhatunk arra is, hogy olyan, a korban egyértelműnek számító információt hiányolunk, amelyet nem volt szükséges külön megemlíteni (például ha kántortanítói állást hirdetnek, akkor valószínűleg a kantorizálás a tanító feladatai közé fog tartozni.) Elemzési szempont tehát az információ megléte és hiánya is. A kontextus ismerete elengedhetetlen ebből a szempontból.

Jól ismert az a tény, hogy a hirdetésben leírt dolgok, tények mögött álló valóságtartalom sokféle lehet. Előfordulhatnak eufemizmusok ugyanúgy, mint napjaink hirdetéseiben. A hirdetések sajátos nyelvezetére rá kell éreznünk. Ezek felfejtéséhez hozzá kell nyúlnunk más forrásokhoz, tájékozódni kell a korszakban érvényes szakmai szóhasználatról. Tájékozódnunk kell a pénznemekről, mértékekről, a jogszabályokról, azok hátteréről (például államsegély, korpótlék). Ismét csak a hirdetés korabeli környezetének ismeretére kell utalnunk.

A következőkben néhány hirdetés szövege alapján a feldolgozás során jelentkező problémákra, jellegzetességekre hívom fel a figyelmet.

> A fejérvár-csurgói evang. reform. egyházban, lemondás folytán megüresedett orgonista-tanítóságra pályázat hirdettetik. Javadalom: háromszobás lakás, egy kis udvarkerttel, pincze, gazdasági épületek; tizenhét méter hasáb-tüzifa, - az egyház pénztárából egyezer korona évnegyedes részletekben, - a község pénztárából negyvenkettő korona ismétlőiskolai tandíjképen, - államkincstártól ötödéves korpótlék, - halotti stóla: éneklésért egy korona, búcsuztatóért kettő, halottak átlag-száma: 25. Évenként kétszer az egyház meszeltet. Tanítani fogja a felső három vegyes osztályokat. Okleveles pályázók kérvényeiket október 10-ig küldjék a ref. esperesi hivatalhoz, Litérre, Veszprémmegye, u.p. Hajmáskér.

A hirdetésszöveg alapján látható, hogy a feldolgozáshoz használt kódlapnak *(4)* milyen sokféle információ szisztematikus rögzítésére kellett megfelelnie. Az is kitetszik a szövegből, hogy olyan egyedi információk is megjelennek, amelyek nem alkalmasak statisztikai feldolgozásra, ellenben fontos lehet az említett egyediség, az adott szövegelem értelmezése. Az idézett hirdetésben ilyen szövegrész például: „Évenként kétszer az egyház meszeltet", amely jelzi, hogy az iskolafenntartó gondoskodni igyekszik az iskola megfelelő állapotáról, és ezt a jövendő tanítója számára mérlegelési szempontként felkínálja. De ilyen érdekesség ebben a hirdetésben az is, hogy a várható stóla-jövedelem kalkulálásához közlik a halottak átlagos számát! Jelzésértékű az is, hogy az álláshely „lemondás folytán" üresedett meg, azaz egy bejáratott, működő iskolába pályázik a jelölt.

Az álláshirdetések közül csak az először megjelenteket vettük figyelembe a feldolgozás során, az azonos vagy majdnem azonos szövegű, ugyanarra az álláshelyre vonatkozó hirdetésszövegeket nem. Ugyanakkor fel kell figyelnünk arra, hogy ha egy „tanítói állomásra" többször keresnek pályázat útján jelöltet, annak is jelentősége van. Hasonlítsuk össze például az alábbi két hirdetésszöveget:

> A felső-regmeczi ref. kántortanítóságra pályázat hirdettetik. Javadalma: lakáson, kerten kivül, mintegy 6 kat. hold szántóföld megmunkálva, 2 kat. hold rét, kataszteri tiszta jövedelem szerint, 3 hold erdő, 12 köböl gabonanemű, tandíj, szolgálmányok, stóla mérsékelten számítva és 386 kor. államsegély. A pályázati kérvények, okmányokkal fölszerelve, julius 5-ig a lelkészi hivatalba küldendők. Pósta: Legenye-Mihályi, Zemplén megye. Megválasztott hivatalát 1901. szept. 1. elfoglalni köteles.

> A felső-regmeczi ref. kántortanítóságra a pályázat határideje julius 25-ig meghosszabbíttatik. Tanítónők is pályázhatnak, azonban a javadalmuk a földbirtok stb. helyett csak 800 korona készpénz leend.

A két hirdetés megjelenése között több hét telt el. Valószínűsíthető, hogy nem volt megfelelő jelentkező, ezért kellett más feltételekkel – azaz „csak" egy tanítónővel is megelégedve – újból meghirdetni az állást. A két hirdetésszöveg tanulmányozása megerősíti azt a feltételezésünket, hogy a néptanítói pályán a férfi ekkor még szívesebben látott személy volt, mint a női kolléga. Bár találunk olyan hirdetéseket is, amelyek egyen-

lő feltételekkel, bármely nemű jelentkezőt elfogadnak, a legtöbb esetben a nők kevesebb jövedelmet remélhettek, mint férfi kollégáik. (Feltételezésünk szerint a hirdetésszövegek több évtizedet átfogó tanulmányozása a pálya elnőiesedésének folyamatát is érzékeltetheti.) Az ugyanarra az álláshelyre vonatkozó hirdetések tehát csak egyszer kerültek be a jelenlegi feldolgozásba, mégis, ha a statisztikai elemzés szintjén nem jelenítjük is meg, kutatási céljaink szempontjából nem hagyhatjuk figyelmen kívül őket.

A következő hirdetés arra példa, hogy a hirdetésszöveg vonzóvá tétele milyen, nem közvetlenül a pályázathoz kapcsolódó információk megadásával lehetséges:

> Váczi egyházmegye. Államilag segélyezett domonyi róm. kath. kántortanítói állomásra pályázat hirdettetik. Jövedelme: megfelelő lakás és kis házikert. 12 hold föld, mintegy 40–50 tanköteles után járó 2 korona tandíj, stóla, párbér, 454 korona államsegély, 130 korona munkaváltság. A községnek vasuti állomása van, közel fekszik Aszódhoz, melynek algymnasiuma és polgári leányiskolája van. Ez állás f. év október 13-án elfoglalandó és ez állásra csakis okleveles k.-tanítók pályázhatnak, kik fölszerelt folyamodványaikat a domonyi róm. kath. isk.-székhez címezve alulirotthoz f.év. október hó 6-ig küldjék be, ezen időközben a személyes megjelenés is kívántatik. Magurányi József lelk. Aszód (Pestvármegye).

A hirdetés fontosnak tartja, hogy megemlítse a község vasútállomását. Ez az információ a korabeli pályázó számára azt jelenthette, hogy a település a korszak legmodernebb közlekedési hálózatának része, és a tanító nem egy isten háta mögötti falucska iskolájába pályázik. A szomszédos Aszód iskoláinak felemlítése pedig kívánatos lehet olyan tanító számára, aki gyermekét iskoláztatni óhajtja. A részletesen felvázolt jövedelmi lehetőségek mellett e perspektívák felmutatásával igyekezett a hirdetés megszövegezője vonzóvá tenni a kántortanítói pályázatot.

Jegyzet

(1) A tanulmány *A magyar tanító társadalomtörténete a 20. században* című OTKA-kutatás keretében készült. Témavezető: Nagy Mária.

(2) Horváth Márton (1993, szerk.): *A magyar nevelés története II.* Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest. 92.

(3) Baska Gabriella – Nagy Mária – Szabolcs Éva (2001): *Magyar tanító, 1901*. Iskolakultúra könyvek, Pécs.

(4) Baska Gabriella – Nagy Mária – Szabolcs Éva: i.m. Mellékletek.